

چهارشنبه سوری؛ فروغ زرتشتی یا حصار خرافات

چهارشنبه سوری اگر برای نشاط و تفریحات سالم اشکالی ندارد، اما اگر به جنبه های منفی مانند ارتباط آتش با سعادت و شقاوت انسان بینجامد و یا باعث آزار دیگران و یا ضربه به طبیعت شود، دور از عقلانیت است و باید از آن فاصله گرفت.

چهارشنبه سوری اگر برای نشاط و تفریحات سالم اشکالی ندارد، اما اگر به جنبه های منفی مانند ارتباط آتش با سعادت و شقاوت انسان بینجامد و یا باعث آزار دیگران و یا ضربه به طبیعت شود، دور از عقلانیت است و باید از آن فاصله گرفت.

به گزارش کانون خبرنگاران نبأ وابسته به خبرگزاری ایکنا، فرهنگ باستانی و یا همان سنت آباء و اجدادی، باورها و رفتارهایی اند که نوع انسان ها به حفظ و نگهداری آن علاقه مند هستند و سعی می کنند به مانند نیاکان خود به آن باور، عقیده مند باشند و آن رفتار را به مثل قدیمی های خود تکرار کنند. سخن در این است که آیا تمام این باورها و رفتارهایی که از گذشتگان به ما رسیده است همگی درست هستند و صحیح هستند؟ اگر ثابت شد برخی از این سنت های باستانی خرافه ای بیش نیستند آیا باز هم باید بر آن اصرار ورزید و پا فشرده؟

چهارشنبه سوری باستانی

یکی از سنت های به جا مانده از فرهنگ ایران باستان سنت چهارشنبه سوری است. چهارشنبه سوری نام جشنی است که تغییر یافته مراسم باستانی پنج روز آخر سال به نام پنجه دزدیده یا اندرگاه است. این جشن برگرفته از آیین زرتشتی است که ایرانیان از ۱۷۰۰ سال پیش از میلاد تاکنون در پنج روز آخر هر سال، آن را با برافروختن آتش و جشن و شادی در کنار آن برگزار می کنند.

درباره چهارشنبه سوری، کتاب ها و سندهای تاریخی، مطلبی یا اشاره ای نمی یابیم و تنها در این قرن اخیر، یا دقیق تر، در این نیم قرن اخیر است که مقاله ها و پژوهش های متعددی در این باره منتشر شده و یا در نوشته های مربوط به نوروز به چهارشنبه سوری نیز پرداخته اند. واژه «چهارشنبه سوری» از دو واژه چهارشنبه که نام یکی از روزهای هفته است و سوری که هم به معنی سرخ و هم به معنای جشن و سرور است، ساخته شده است.

پیشینه جشن چهارشنبه سوری

اگر چهارشنبه سوری را جشنی کهن و متعلق به دوران پیش از اسلام بدانیم، با دو مشکل مواجه خواهیم بود: اول اینکه ایرانیان قبل از اسلام، هفته نداشتند و هریک از روزهای ماه را به نامی می خواندند و دیگر اینکه بی احترامی به آتش و پریدن از روی آن با ست زردشتیان سازگار نیست.

از سوی دیگر چون در برخی منابع از نحوست روز چهارشنبه سخن رفته، ممکن است ابداع چهارشنبه سوری یا تحول آن به صورت فعلی در قرون اولیه اسلامی رخ داده باشد. اعراب بر این باور بودند که روزهای نحس و شوم را باید با عیش و شادمانی گذراند تا شیاطین و اجنه فرصت رخنه در وجود آدمیان را نیابند.

همچنین گفته شده که چهارشنبه سوری به مناسبت بزرگداشت یاد قیام مختار ثقفی به خون خواهی امام حسین (علیه السلام) در 66 هجری در کوفه بوده است که در روز چهارشنبه ای آغاز شد و برای اعلان این قیام، یاران مختار بر پشت بام های خانه های خود آتش افروختند.

در گاه شماری زرتشتی یک سال شامل ۳۶۵ روز یا ۱۲ ماه است که هر کدام دقیقاً ۳۰ روز بوده و ۵ روز انتهایی سال جدا از ماه ها به حساب می آمده و «پنجه» نامیده می شود. در این گاه شمار روزی به عنوان چهارشنبه و به طور کلی ۷ روز هفته وجود ندارد. بعد از ورود اسلام به دلیل مخالفت های آن روزگار در برپایی این مراسم ایرانیان روز چهارشنبه را که نزد اعراب نحس بوده انتخاب کرده و آتش افروزی در این روز را با نحسی آن روز توجیه کردند.

در شاهنامه فردوسی اشاره هایی درباره بزم چهارشنبه ای در نزدیکی نوروز وجود دارد که نشان دهنده کهن بودن این جشن است. مراسم سنتی مربوط به این جشن ملی، از دیرباز در فرهنگ سنتی مردمان ایران زنده نگاه داشته شده است.

توجه به شادی در اسلام

حجت‌الاسلام و المسلمین محمدرضا مصطفی‌پور در ارتباط با تفریحات سالم و شادی می‌گوید: یک وقتی ما می‌خواهیم نشاط و شادی داشته باشیم. به هر حال در اسلام مومنان را به شادی توجه داده‌اند و ما سنتی را اقامه می‌کنیم به منظور اینکه آن نشاط و شادی را از خود بروز دهیم و این جزء تفریحات سالم است هیچ اشکالی ندارد.

وی ادامه می‌دهد: آتشی روشن می‌کنیم و حتی از روی آن هم می‌پریم و جشن و سروری برپا می‌کنیم که ما را به شادی می‌رساند و این کار هیچ مانعی ندارد و به عنوان تفریحات سالم محسوب می‌شود. اما اگر بگوییم چهارشنبه‌سوری روزی است که از آن استفاده می‌کنیم که به آتش بگوییم سرخی تو از من و زردی من از تو و با این حرف ارتباطی بین خودمان و آتش برقرار کنیم و تصور کنیم که این آتش تاثیری در ما و شخصیت ما دارد این حرف حرف غلطی است چراکه آتش هیچ تاثیری در انسان ندارد.

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم با اشاره به قداست آتش در دین زرتشت اظهار می‌دارد: در آیین زرتشت و در آیین سنتی ایرانیان به دلیل قداستی که برای آتش قائل بودند که البته امر درستی نبوده چراکه آتش فرقی با دیگر مواد طبیعت ندارد. درست است که آتش منبع گرمی و حرارت است و تاثیر مثبتی در جهان خلقت دارد اما اینکه ما بخواهیم یک رابطه تکوینی و واقعی بین آتش و سلامت خودمان و سرخی چهره مان بیابیم اشکال دارد و دور از عقل است.

آسیب‌های جشن چهارشنبه سوری

وی می‌افزاید: یا مثلاً ما به بهانه چهارشنبه سوری به خودمان یا دیگران آسیبی بزنیم یا اسباب زحمت دیگران را ایجاد کنیم چنانچه می‌بینیم زمانی که به چهارشنبه آخر سال نزدیک می‌شویم ترقه بازی‌ها و آتش‌بازی‌هایی صورت می‌گیرد که هم به شخصی که با این ترقه‌ها در ارتباط است خطرناک و مضر است و هم اسباب اذیت و آزار و ترس و وحشت در دیگران می‌شود و یا احیاناً گاهی این ترقه‌بازی‌ها به محیط زیست و طبیعت هم آسیب‌هایی وارد می‌کند و بالاتر از همه این‌ها آلودگی‌های صوتی است که ایجاد می‌شود که همین آلودگی صوتی خودش یک امر ناپسند است.

حجت‌الاسلام مصطفی‌پور در خصوص عقلانی بودن یا نبودن چهارشنبه سوری می‌گوید: اگر ما از چهارشنبه‌سوری صرفاً به عنوان یک عملی که برای تامین نشاط و شادی و از نوع تفریحات سالم باشد استفاده کنیم هیچ اشکالی ندارد. اما اگر به جنبه‌های منفی آن گرایش پیدا کنیم مانند ارتباط آتش با سعادت و شقاوت انسان این کار غلطی است و عقلانیتی ندارد و یا اگر یک سلسله کارهایی انجام دهیم که باعث اذیت و آزار دیگران شویم و حتی این آتش‌بازی‌ها در جایی انجام دهیم که باعث آتش‌سوزی‌های گسترده و فجیع‌تر مانند آتش‌گرفتن خانه‌ها، جنگل‌ها و طبیعت شود دور از عقلانیت است و طبیعتاً باید از این امور فاصله گرفت.

سنت‌هایی بدون پشتوانه عقلانی

حجت‌الاسلام و المسلمین محمدرضا مصطفی‌پور، عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم در خصوص سنت‌های باستانی می‌گوید: در ارتباط با سنت‌ها ما در جوامع با دو جور سنت روبرو هستیم. یک سلسله سنت‌هایی که اساس ندارند و جزء سنت‌های خرافه هستند و هیچ عقلانیتی آنها را تأیید و حمایت نمی‌کند و یک سلسله سنت‌هایی که خرد پسند و دارای پشتوانه عقلانی هستند و ما طبیعتاً باید از سنت‌هایی که عقلانی هستند حمایت کنیم و آنها را مورد توجه قرار دهیم و از سنت‌هایی که خرافی‌اند و غیر عقلانی فاصله بگیریم.

وی ادامه می‌دهد: برای نمونه ما یک سنت بزرگداشت ایام نوروز را داریم که طبیعتاً به لحاظ اینکه یکی از وجوه‌های این سنت و امر پسندیده دید و بازدید و صلح رحم است و دین ما هم به امر صلح رحم بسیار تأکید داشته است لذا ما عید نوروز را بهانه‌ای قرار می‌دهیم برای صلح رحم و زدودن کدورت‌ها.

سنت‌های پسندیده

حجت‌الاسلام مصطفی‌پور با اشاره به ابعاد پسندیده سنت نوروز بیان می‌کند: بعد دیگر پسندیده بودن سنت نوروز هم این است که ما این عید را بهانه‌ای قرار می‌دهیم برای اینکه به سمت بهداشت و پاکی و نظافت برویم که نظافت و بهداشت هم از آموزه‌های دینی و ماست و عقل و دین هر دو از آن حمایت می‌کند چنانچه پیامبر(ص) در آن حدیث معروف می‌فرماید: «النظافه من الایمان».

وی می‌افزاید: اگر ما با این دید بنگریم نوروز سنت بسیار پسندیده و نیکویی است و علاوه بر آن نوروز با توجه به پایان یافتن

ایام زمستان و شروع فصل بهار نویدهای مختلفی را در خود مستتر دارد که توجه ما به حیات مجدد طبیعت و نشاط طبیعت و انسان‌ها است که ما اگر بخواهیم درس‌هایی را از این تغییر فصل بگیریم که نشانه معاد و صحنه‌ای دیگر بر سنت نوروز است. چنانچه ما دعای معروف سال تحویل را می‌خوانیم: «یا مقلب القلوب و الابصار یا مدبر اللیل و النهار یا محول الحول و الاحوال حول حالنا الی احسن الحال». در این دعا در واقع ما خدا را توصیف می‌کنیم و نقش خداوند را در عالم هستی متذکر می‌شویم و در این مقام از خداوند می‌خواهیم که در ما نیز تحولی ایجاد شود که بهترین حالات را داشته باشیم.

عضو هیئت علمی دانشگاه با اشاره به سنت سیزده به در و خرافه‌گرایی‌های مربوط به آن تصریح می‌کند: با توجه به مسائل و آموزه‌هایی که ذکر شد دین ما نیز به ما توصیه می‌کند که از نوروز اگرچه یک سنت ایرانی است و در اسلام سابقه‌ای ندارد از آن بهره‌برداری کنیم. اما برخی سنت‌ها هم هستند مانند سنت سیزده به در که ما آن را روزی نحس تلقی می‌کنیم و برای دفع نحوست بنا می‌گذاریم که به طبیعت و خارج از منزل برویم که اگر در منزل بمانیم با پیامدهای سوئی روبرو شویم لذا جمهوری اسلامی در تصمیمی به‌جا و مناسب گفت به‌جای اینکه رو سیزدهم فروردین به عنوان فرار از نحوست به طبیعت برویم برای پاسداشت و توجه به طبیعت به دامن طبیعت برویم و نام این روز را روز طبیعت گذاشت. ما در بیانات بسیاری هم داریم که ارتباط با طبیعت زمینه‌ساز نشاط در انسان است.

وی در ادامه یادآور می‌شود: این تفاوت دو نگاه است که نگاهی با عنوان روز نحس که عقلانیتی ندارد و خرافه است و نگاهی به عنوان کسب نشاط و انرژی مثبت و توجه به طبیعت که این پسندیده و عقلانی و مورد تایید است.

اطلاع‌رسانی و رفع خرافات

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم با اشاره به راهکارهای مرتفع کردن خرافات از این سنت باستانی بیان می‌کند: اگر بخواهیم سنت چهارشنبه‌سوری را از این خرافات در امان نگه داریم باید اطلاع‌رسانی درستی انجام دهیم. بالاخره همه این‌ها به تربیت افراد ارتباط دارد و انسان معمولاً تربیت را از محیط می‌گیرد حالا یا محیط آموزشی یا خانواده یا اجتماع. طبیعتاً ما باید در محیط آموزشی از دبستان و دبیرستان و حتی مقاطع بالاتر افراد اطلاع‌رسانی شود که ما نباید خرافه‌گرا باشیم و باید در جهت رشد عقلانی تلاش کنیم. این کار را در درجه اول آموزش پرورش و بعد وزارت علوم و در کنار این‌ها صداوسیما و رسانه‌های جمعی که خودشان در حکم دانشگاه و محل آموزش هستند باید با کارشناس‌های عاقل و عالم این روز و این مسائل را بررسی کنند و بعد خرافی و بی اثر بودن این خرافات را برای مردم تبیین کنند.

وی در پایان یادآور می‌شود: همان طور که عرض شد با اصل قضیه چهارشنبه‌سوری مخالفتی نیست اما با پیامدهای سوء و نگاه خرافی به این سنت‌ها مخالف هستیم. چراکه در نگاه خرافی عقلانیتی وجود ندارد. اصل شادی و مراسم شادی آور هیچ اشکالی ندارد اما با رعایت جنبه‌هایی که مطرح شد.

برخی آیین‌های چهارشنبه‌سوری

ایرانیان در شب چهارشنبه‌سوری کوزه‌های سفالی کهنه را بالای بام خانه برده، به‌زیر افکنده و آن‌ها را می‌شکستند و کوزه‌نویی را جایگزین می‌ساختند. که این رسم اکنون نیز در برخی از مناطق ایران معمول است و بر این باورند که با شکستن کوزه، آن بلاها دور خواهد شد.

یکی از مراسم قابل توجه در شب چهارشنبه‌سوری و سایر مراسم زرتشتیان، فراهم آوردن آجیل مشکل گشاست. فال‌گوشی و گره‌گشایی یکی از رسم‌های چهارشنبه‌سوری است که در آن دختران جوان نیت می‌کنند، پشت دیواری می‌ایستند و به سخن رهگذران گوش فرامی‌دهند و سپس با تفسیر این سخنان پاسخ نیت خود را می‌گیرند.

قاشق زنی که در این رسم دختران و پسران جوان، با صدای قاشق‌هایی که به کاسه‌ها می‌خورد به در خانه‌ها رفته و صاحبخانه به کاسه‌های آنان آجیل چهارشنبه‌سوری، شیرینی، شکلات، نقل و پول می‌ریزد. دختران نیز امیدوارند زودتر به خانه بخت بروند. شال‌اندازی از دیگر مراسم شب سوری است که تاکنون اعتبار خود را در شهرها و روستاهای همدان و زنجان حفظ کرده‌است.

شناخت اندک جامعه از آیین‌های باستانی

نسل جدید ایران از آیین‌های این جشن شناخت چندانی ندارد. برخی معتقدند در سال‌های اخیر چهارشنبه‌سوری با حرکت به سوی خشونت، تحریف و استحاله شده‌است و از اصالت خود فاصله گرفته‌است. امروزه، استفاده از مواد محترقه و آتش‌زا که بعضاً دست‌ساز و خطرناک هستند بسیار رایج است و جایگزین آیین‌های کهن شده‌است. در چند سال گذشته، این شب همواره

دارای آمار آسیب‌دیدگی و گاهی دارای تلفات جانی بوده‌است. به عنوان مثال در سال ۱۳۸۹ طبق گفته رئیس اورژانس کشور، ۵ فوتی و ۱۵ معلولیت در حوادث این مراسم رخ داد. برگزاری چهارشنبه‌سوری با آلودگی صوتی، آسیب به تابلوها و دیوارهای شهر و ایجاد فضایی خشونت‌آمیز و تنش‌زا همراه است به طوری که برخی شهروندان از رفت‌وآمد در خیابان‌ها بیم دارند.

موضع دولت در برخورد با سنت چهارشنبه سوری

در نخستین سالهای پس از انقلاب اسلامی نیز هرچند برگزاری این جشن با مخالفتها و احياناً ممانعت‌هایی مواجه شد ولی این ممنوعیت‌ها امکان اجرا نیافت و به‌تدریج دولت از سخت‌گیری خود در این باره کاست و اکنون بیشتر بر حفظ ایمنی و سلامت شرکت‌کنندگان در جشن تأکید دارد، زیرا از اوایل دهه ۱۳۰۰ش که حمل اسلحه ممنوع شده است، مردم به‌جای شلیک تیر هوایی در چهارشنبه‌سوری، از انواع مواد محترقه و انفجاری به‌صورت ترقه و فشقه استفاده می‌کنند (د.ایرانیکا، همانجا) که این کار معمولاً در هر سال با برخی سوانح و حوادث ناگوار همراه می‌شود.

نگاه قرآن کریم به آیین‌های باستانی

از نظر قرآن کریم اگر سنتی، عقیده و رفتاری که به ارث رسیده است دارای دلیل عقلی و یا نقلی معتبر بود تبعیت از آن صحیح است و روا و اگر اینگونه نبود پیروی از آن مصداق پیروی کورکورانه است که هر انسان عاقلی خود و دیگران را از آن برحذر می‌دارد.

دلیل یا باید نقلی معتبر باشد (آیه و یا روایتی معتبر) و یا عقلی مستدل (استدلال و برهان عقلی) و یا ترکیبی از این دو. اگر غیر از این بود آن فکر و یا عمل می‌شود باطل و خرافه؛ ترویج آن هم می‌شود خرافه‌گری از نظر علما و مراجع تقلید چهارشنبه سوری در فرض مزبور که دارای خطرات جانی و مالی است و موجب اذیت و آزار دیگران است و مخالف مقررات و قانون و نظم جامعه است جایز نیست.

آیت‌الله تبریزی (ره) در این باره می‌گوید: هیچ یک از این امور رجحان شرعی ندارد و تشویق مردم به این مورد تشویق به دنیا غافل کردن از آخرت است و این که تصور می‌کنند این امور مردم را به حفظ وطن و عزت و می‌دارد تصویری باطل است، آنچه مردم را به عزت می‌رساند و به حفظ وطن و می‌دارد ایمان است و بس.

اصولاً پیروی از پیشینیان اگر به این صورت باشد که انسان عقل و فکر خود را در بست در اختیار آنها بگذارد، نتیجه‌ای جز عقب‌گرد و ارتجاع نخواهد داشت، چرا که معمولاً نسل‌های بعد از نسل‌های پیشین با تجربه‌تر و از نظر علمی پیشرفته‌ترند.

ولی متأسفانه این طرز فکر جاهلی هنوز در میان بسیاری از افراد و ملت‌ها حکومت می‌کند که یک مشت آداب و سنن خرافی را به عنوان اینکه «آثار پیشینیان» است بدون چون و چرا می‌پذیرند و به بهانه‌های فریبنده‌ای همچون حفظ ملیت و فرهنگ باستانی موجب انتقال خرافات از نسلی به نسل دیگر می‌شوند.

البته هیچ مانعی ندارد که نسل‌های آینده آداب و سنن گذشتگان را مورد تحلیل و بررسی قرار دهند، آنچه با «عقل» و «نقل» سازگار است با نهایت احترام حفظ کنند و به ترویج آن بپردازند و آنچه که خرافه و موهوم و بی‌اساس است دور بریزند و از رواج آن که در حقیقت ترویج خرافه‌گری است جلوگیری کنند.